

Írta: Kecskeméti Edit

A GYERMEKEK ÉRDEKEI A POLITIKA FELETT ÁLLNAK²

Nagy öröm, hogy ünnepelhetjük az ENSZ Egyezmény ratifikálásának 10. évfordulóját és készülhetünk a gyermekek helyzetéről szóló rendkívüli new york-i közgyűlésre.

Nemzetközi kitekintésben annyi mindenképpen fontos, hogy pillanatnyilag az ENSZ-egyezmény a gyermekek jogairól az, amelyet a legtöbb ország ratifikált eddig valaha is; kettő kivételével a világ minden országa kötelezettséget vállalt az egyezmény betartására. És azzal is dicsekedhet ez az egyezmény, hogy az emberi jogi egyezmények közül a leggyorsabban, alig egy év után hatályba léphetett, hiszen olyan gyorsan annyi ország ratifikálta.

Mint minden ilyen születésnapon, illik visszatekinteni, mi is történt az elmúlt években a gyerekjogok területén, és nyilvánvaló, hogy egy ennyire átfogó, a gyerekek életének minden színterét lefedő egyezmény ratifikálását követően meg kell vizsgálnunk, hogy vajon a magyar jogrendben megtörténtek-e azok a szükséges változások, módosítások, amelyek a gyerekek jogainak érvényesülését biztosítják.

Nagyon pozitív tény az, hogy a magyar alkotmány megemlékezik a gyerekek jogairól, tehát nemcsak általában az emberi jogokról szól, hanem a fokozott védelmet igénylő gyerekek jogainak, alapvető jogainak a felsorolása is megtalálható az alkotmányban, ha röviden is. Azután a gyermekvédelmi törvény, amely több szempontból is igen fontos előrelépés volt: egyrészt azért, mert oly sok próbálkozás után sikerült tető alá hozni, másrészt pedig, mert a gyermekjogi egyezmény lényeges gondolatait, elveit vezette be a magyar gyermekvédelembe, így a gyermek mindenek felett álló érdekének fogalmát, vagy a gyerekek családból való kiemelésének erőteljes korlátozását, a családok megerősítésének kötelezettségét érintette. Idesorolnám még fontos előrelépésként a több lépésben is módosított közoktatási törvényt is, hiszen az iskolaszékek bevezetése nyilván a szülői oldalt, a szülői beleszólást jelentette az oktatás ügyébe. A diákönkormányzatok létrehozása, illetve a különböző panaszmechanizmusok kialakítása, lefektetése, amivel a gyerekek, illetve szüleik az őt vagy őket érő sérelmeket orvosolhatják, vagy legalábbis, amivel orvoslást kereshetnek arra, mind olyan rendelkezések, amelyek nagymértékben járulnak hozzá ahhoz, hogy a Magyar Köztársaság alapvetően teljesítette a gyermekjogi egyezményből fakadó legfontosabb kötelezettségeit.

Az ombudsmani intézmény bevezetése is ide sorolható, hiszen sokan vagyunk, akik – mint magam is – úgy érzik, hogy hasznosabb vagy fontosabb lett volna, hogy egy önálló ombudsman foglalkozzon a gyerekjogi kérdésekkel, mégis, az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy jelenlegi formájában is az ombudsman, illetve általános helyettese egy sor gyerekjogi kérdésben fontos ajánlásokat tett, illetve igen alapos és érdekes eredményekkel záruló vizsgálatokat kezdeményezett.

Fontos előrelépésként értékelem, hogy létrejött az elmúlt tíz évben sok-sok civil szervezet. Olyan civil szervezetek, amelyek a gyerekjogok érvényesítésére, a gyerekek érdekvédelmére, különböző élethelyzetben való védelmére alakultak, és ez is nagyon jelentős előrelépést jelent a korábbi időkhez képest.

² Ez az írás „A gyermekek jogainak érvényesülése az elmúlt tíz esztendőben” című konferencián elhangzott beszéd szerkesztett változata

Tíz év elég hosszú idő ahhoz, hogy új szakasz kezdődjön egy ilyen egyezmény érvényesülésében, illetve érvényesítése vizsgálatában, és megnézzük azt, hogy vajon milyen konkrét intézkedések születtek, milyen programok, konkrét programok születtek annak érdekében, hogy a gyerekek jogai minél szélesebb körben érvényesülhessenek.

A gyerekek a születésnapjukon inkább kívánságokat és vágyakat szoktak felsorolni, és kevésbé visszafelé tekintenek, ezért én is néhány olyan problematikus kérdést vetek fel, ahol az elkövetkezendő években szívesen látnék valamilyen változást vagy összefogást vagy bizonyos új programok megjelenését.

Három nagy területet emelek ki, mind a három a gyermekjogi egyezmény három alapelveivel függ össze. A hátrányos megkülönböztetés tilalma, a gyerekek mindenek felett álló érdeke, illetve a gyerekek véleményének meghallgatása, illetve ennek tiszteletben tartása az, amiről egy kicsit részletesebben is írnék.

A '90-es évtized második felében számos olyan, diszkriminációra utaló jelenséget tapasztaltunk az oktatásban, ami a gyerekjogvédők közül sokakat elgondolkodtatott. Aztán a mindennapokban is számos olyan etnikai hovatartozásra épülő sztereotípiát élünk meg vagy tapasztalunk, ami a gyermekekre is kihat, a gyermekeket is sújtja. Ezt nemcsak mi, a gyerekjogokkal foglalkozók érezzük így, hanem a gyerekek maguk is érzékelik. 2001. elején a GFK Piackutatóval közösen az UNICEF egy európai felmérést készített, ahol 9-17 év közötti gyerekek véleményét kérték ki sok kérdésben.

Erre a közvélemény-kutatásra többször is fogok még hivatkozni, hiszen először történt meg, hogy a legérdekesebbek véleményét reprezentatív módon kikérték bizonyos kérdésekről. A gyerekek nagyon jól érzékelik, hogy vannak olyan csoportjaik, akikkel igazságtalanul vagy legalábbis nem egyenlő módon vagy egyenlőképpen bánnak. Például, 19 százalékuk mondta azt, hogy úgy érzi, más vallású gyermektársaival igazságtalanul bánnak, 38 százalékuk pedig, hogy fogyatékkal élő társaikkal bánnak igazságtalanul. 45 százalékuk azt gondolta, hogy a szegényebb társaik nem rendelkeznek egyenlő jogokkal, 48 százalékuk pedig, hogy a más etnikai csoporthoz tartozó gyerektársaik nem egyenlők velük. Ez elgondolkodtató.

Milyen formákban is jelenik meg még a diszkrimináció, vajon nem rejtett diszkrimináció-e vagy nem közvetett diszkrimináció-e az, amikor bizonyos kedvezményekből a szülők hovatartozása, akár anyagi, akár szociális hovatartozása miatt a gyerekeket kizárják. Vajon ez a gyerekekre nézve nem hordozza-e magában a hátrányos megkülönböztetést?

Ha arra gondolunk, hogy mik lehetnek egy hatékony védelem sarokpontjai a hátrányos megkülönböztetés ellen, akkor mindenképpen az első tennivaló a gazdasági, szociális, illetve a területi különbségekből adódó hátrányok vagy hátrányos helyzet megszüntetése, de legalábbis csökkentése. Aztán ugyanilyen fontosnak vélem azt, hogy az előítéletek kialakulását, elsősorban az oktatásban meg kellene akadályozni, és a közvélemény formálása szempontjából pedig igen fontos lenne az, hogyha a különböző diszkriminációs jelenségek esetében az állami, önkormányzati, illetve a szakmai szervezetek hallatnák a hangjukat, és határozottan véleményt mondanának.

Az egyezmény második alapelve a gyermekek mindenek felett álló érdeke. Ezt a kérdést számos jogszabály is rögzíti, ugyanakkor azt tapasztalom, hogy az egyes gyermekekkel foglalkozó szakmák maguk nem dolgozták még fel azt, vagy nem nézték meg, hogy vajon mit is jelent az ő területükön a gyermek mindenek felett álló érdeke. Azokon a szakmai területeken pedig, ahol ezek a viták már elkezdődtek, még nem sikerült konszenzusra jutni.

Általában azt szoktuk feltételezni, hogy akár az állam és képviselői, akár a szülő, a gyermekek érdekének figyelembevételével, maximális figyelembevételével cselekszik.

Ugyanakkor döntéseiknek a gyerek fokozottan kiszolgáltató. Mi történik tehát akkor, amikor mégsem megfelelően értékeli akár az állam vagy képviselője akár a szülő ezeket a bizonyos érdekeket? Főként ki tehet az ellen, és ki kezdeményezhet akkor, hogyha ez az értékelés nem helyes?

A gyermekek érdekeinek figyelembevétele a gyermekvédelemben, a családjogban elvi szinten meghonosodott. Ugyanakkor érvényesülnie kellene a helyi, illetve a központi költségvetés kialakításánál, elfogadásánál, illetve az olyan típusú fejlesztéseknél, például lakásépítés vagy környezetvédelem, ami ugyancsak érinti a gyermekek jövőjét.

A harmadik alapelv a gyermekek véleményének meghallgatása és figyelembevétele. Itt számos fontos kérdés merülhet fel, talán ez a legkényesebb problémája a gyermekjogi egyezmény érvényesülésének. Vajon meghallgatjuk-e a gyerekeket? Nem csak azokon a területeken hallgatjuk-e meg őket, ha meghallgatjuk egyáltalán, ahol jogszabály írja elő ezt a meghallgatást – a gyermekvédelemre vagy a családjogra gondoljunk ismét –, de meghallgatjuk-e őket a családban? Jól halljuk-e azt, amit mondanak és jók-e a hozzájuk intézett kérdések? Meghallgatjuk-e őket politikai döntések meghozatalánál? És ha meghallgatjuk őket, akkor vajon azt a véleményt valamilyen módon felhasználjuk-e, tehát tükröződnek-e ezek a vélemények akár a helyi, akár az országos döntésekben? És vajon ha kikértük a gyerekek véleményét, akkor történik-e visszacsatolás? Mert e nélkül az egész nem ér semmit, egyetlen diákszemély sem fog elérni semmit, csak talán a gyerekek kiábrándultságát, ha utólag semmiféle hatást nem érzékelnek ezekben a kérdésekben a gyerekek.

A gyerekek maguk úgy nyilatkoztak: úgy érzik, a helyi döntéseknél nem veszik figyelembe a véleményüket – ezt a megkérdezettek több mint 60 százaléka mondta –, ugyanakkor igényelnék ezt a véleménykikérést, elsősorban a szabadidős tevékenységnél, illetve, ugyan kisebb százalékban, de az oktatás, illetve az iskolai életbe való beleszólás területén is.

A régi ifjúsági, most egy kicsit komplikáltabb nevű törvény módosítására térek még ki. Felmerülhet, hogy amikor a döntéseknél a gyerekek és fiatalok véleményét figyelembe veszik, akkor ez a vélemény nem szükségszerűen reprezentatív. Tudnunk kell azt, hogy ugyancsak a korábban említett felmérés szerint a gyerekeknek több mint a fele egyáltalán semmilyen csoporthoz, tehát nemcsak szervezethez, hanem egyáltalán semmilyen csoporthoz nem tartozik, akik pedig tartoznak valahova, azok túlnyomó többsége is inkább sport-, illetve szabadidős tevékenységgel foglalkozó klubokhoz tartozik. Az úgynevezett ifjúsági szervezetekhez tartozók aránya e felmérés szerint 1-2 százalékos volt, ebbe beleszámítanak az ifjúsági szervezetek, a cserkészek, úttörők, a különböző politikai ifjúsági szervezetek egész arzenálja, illetve 3-4 százalék a különböző egyházakhoz kapcsolódó csoportok aránya. Tehát felmerül a kérdés, hogy vajon megtaláltuk-e már annak a módját, hogy a fiatalok véleményét megkérdezzük és megtudjuk. Másrészt, többnyire csak a 14-18 évesek véleményét kutatjuk, akkor is, ha véleményt nyilváníthatnak a fiatalok, a kisebbek véleményét abszolút nem is kérdezzük meg.

A gyermeki jogok szempontjából kiemelkedő fontosságú az oktatás, amellyel kapcsolatban tudnunk kell, hogy az évtized során más régióbeli országokhoz hasonlóan – talán ez alól csak Szlovénia volt kivétel – a GDP-n belüli oktatásra költött források aránya Magyarországon is csökkent 1989-hez képest. Az egymást követő kormányok különböző megkezdett vagy meghirdetett, illetve később félbehagyott oktatási reformjai folyamatos bizonytalanságban tartották mind a pedagógusokat, mind pedig a diákokat. Ugyanakkor nem mentek végbe az igazán szükséges és várt változások az oktatás módszertanában, tehát az iskolák túlnyomó többségében még ma is az a poroszos iskolai stílus dívik, nem terjedtek el

az interaktív, illetve az együttműködésen, a gyerekekkel és szülőkkel kialakított partneri kapcsolaton alapuló oktatási módszerek, noha tudományosan is bizonyított, hogy a tudás legnagyobb részének megszerzése sokkal könnyebb az együttműködésen alapuló oktatással. Igen hiányos a gyerekjogok iskolai oktatása. A gyerekek erről úgy nyilatkoztak, hogy nem rendelkeznek elegendő információval, és ezt főleg a vidéki, kistelephelyen iskolába járó gyerekek mondták, mégpedig körülbelül a 25 százalékuk vélte úgy, hogy több információra lenne szüksége e területen. Feltehetően azért csak ennyien, mert nem nagyon tudhatják, hogy milyen jogaik is lehetnének, ez az ismeret is hiányzik. Ami igazán fenyegető, az az, hogy a megkérdezettek 23 százaléka egyetlenegy jogot sem tudott felsorolni abból, ami őt megilletné. Sajnos általánosnak érzem azt is, hogy pontosan az iskolákban terjed az a nézet, miszerint a jogok tiszteletben tartásának előfeltétele az, hogy a gyerek a kötelezettségeit teljesítse. Nem tudom, mi, felnőttek, mit szólnánk ahhoz, ha ez ránk nézve is igaz lenne.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a jogokat, az emberi jogokat, a gyerekjogokat sikerrel csak ott lehet oktatni, ahol magát az iskolát is a jogok tiszteletben tartása, a pedagógus jogainak tiszteletben tartása is jellemzi. Ugyanakkor a pedagógusok alacsony presztízsét jelzi felmérésünk eredménye, miszerint a megkérdezett fiatalok közül csak 3 százalék tervezi, hogy pedagóguspályán szeretne majd elhelyezkedni.

Az oktatáshoz való jog beszűkülését vagy bizonyos esetekben csorbulását vélem felfedezni néhány jelenségben, mégpedig elsősorban a szegény szülők gyerekeinél, a kistelephelyen élő szülők gyerekeinél, illetve a roma gyerekeknél – e három tényező nagyon gyakran összekapcsolódik. Ugyanis ezeknek a gyerekeknek nagymértékben csökken az oktatáshoz való hozzáférése, eleshetnek a minőségi oktatáshoz és a választáshoz való jogaiktól.

Utalnom kell az oktatás tartalmát irányelvekben meghatározó egyezményi rendelkezésre is, mégpedig arra a rendelkezésre, amely azt javasolja, hogy az oktatásban az egymás iránti türelem, a népek, nemzetiségek, nemzeti, vallási csoportok közötti megértés, a barátságra nevelés fontos helyet foglaljon el. Mindannyian hallottunk bizonyos könyvekről, segédkönyvekről, amelyek nem pont ezt a szellemet sugallják.

Másrészt itt szeretnék utalni a felnőttek felelősségére is, hiszen nem mindegy, hogy mi ebbe milyen példát mutatunk a gyerekeknek.

Csak érinteni tudom egy másik kiemelendő terület, a szociális jogok területét, ahol kiemelkedően fontos lenne, hogy a gyerekekkel kapcsolatos jogok további erőzóját sikerüljön megakadályozni azzal, ha a gyermekszegénység mindenféle politikának a középpontjába kerülne, és nem valami elhanyagolható, marginális helyzetet foglalna el. Azon is érdemes elgondolkodni, hogy vajon hogyan egyeztethető össze az a tény, hogy a lakhatás joga nem alkotmányos jog, a gyermekvédelmi törvény azon alapelveivel, miszerint a gyereket a családból anyagi okokból kiemelni nem lehet.

Milyen lehetőségeket biztosítunk jogszabályokban vagy az államigazgatásban maguknak a gyerekeknek, tehát saját jogukon vajon ők kezdeményezhetnek-e, a szociális ellátás területén igényelhetnek-e maguknak bizonyos ellátásokat? Különösen olyan esetekben lenne ennek jelentősége, amikor a gyerek érdeke nem egyezik, vagy éppen ellenkezik az őt gondozó, nevelő felnőttekével.

Végül az a tapasztalatom, hogy az elmúlt tíz év alatt működött mindegyik kormány legszívesebben az egészséges, problémamentes gyerekekkel szeretett foglalkozni, ezért a programok túlnyomó részben ezeknek a gyerekeknek szólnak.

Utoljára, de semmiképpen sem utolsó sorban, kiemelendő téma, a gyerekbántalmazás. Talán azért is, mert egy kicsit jobban fókuszba került az elmúlt évek során ez a kérdés. Talán azért, mert az UNICEF is jobban a szívében viseli ennek a problémának a megoldását. Jól

tudjuk – ha sokan még a szakemberek közül sem akarják elfogadni –, hogy a gyerekbántalmazás milyen későbbi következményekkel jár, akár pszichés következményekkel, akár devianciák kialakulásával, bizonyított és ismert, mi mindennek a kiindulópontja lehet a családon belüli vagy intézményi abúzus. Nagy szükség lenne Magyarországon is olyan jogszabályra, amely a gyerekek testi fenyegetését kifejezetten tiltja, és olyan bírói gyakorlatra, amely a nevelés eszközeként a pofont sem ismeri el. Azt hiszem, hogy akkor, amikor Ausztriában vagy Németországban, ahonnan a példánk túlnyomó többségét szoktuk ezekben a kérdésekben említeni, ilyen jogszabályt nemcsak elfogadni sikerült, hanem a közvéleménnyel is elfogadtatni, akkor számunkra is fontos feladat, hogy ezen a téren előrelépjünk.

A gyerekbántalmazás megelőzésére ma még nem sok mindent tettünk, és főleg nem intézményesen, hogy egységesen kezeljük a problémák megközelítését, kezelését. Az adatgyűjtés, az oktatás, a szakemberek oktatása is, a jelentési kötelezettség szigorú ellenőrzése, a jogszabályi és a bírói gyakorlat megváltoztatása, illetve a terápiás megoldások kidolgozása kell, hogy megvalósuljon, mert csak akkor tudnánk ezen a területen előrelépni.

Az elmúlt tíz évben – ismét – nem készült Magyarországon a gyerekek helyzetéről olyan átfogó elemzés, amire aztán egy gyermekügyi cselekvési program felépülhetne. Ennek hátrányait évtizedek óta és az elmúlt tíz évben is szenvedjük. Ennek a következménye az, hogy egyes eseményekhez kötve ad hoc döntések, jogszabály-módosítások születnek, nem fordítunk elég figyelmet a különböző jelenségek vizsgálatára, elemzésére, értékelésére, a szabályok és rendelkezések alkalmazására, betartására. Nagyon nagy szükség lenne független gyermekutatókatra, ez szorosan összefügg a helyzetelemzés hiányával, nincs átfogó gyermekügyi kutatás, de alig találunk részterületi vizsgálatokat is.

Nem szabadna, hogy nyug legyen egy egyezmény, egy program végrehajtásának megvizsgálása, vélemények kérése minden illetékestől, a civil szervezetek bevonása. Ez olyan hozamot jelenthet hosszabb távon, aminek hasznát a gyerekek mellett a szülők, szakemberek és a közösség, döntéshozók is érezhetnék.

Nincs széleskörű társadalmi konzultáció a jogszabályok kérdésében. Megint visszautalnék a készülő ifjúsági jogszabályra. Egy olyan országban, ahol a lakosság 16 százaléka fér hozzá csak az internethez – az is főként a munkahelyén –, az nem nevezhető igazán széleskörű társadalmi konzultációnak, ha kormányzati szervek például az interneten kérik a véleményeket.

A gyermekjogi egyezmény felülvizsgálata során az ezzel foglalkozó nemzetközi bizottság is javasolta már, hogy a kormány nagyobb mértékben támaszkodjék a különböző társadalmi szervezetekre. Ez még mindig igen sok kívánnivalót hagy maga után, és főleg az lenne fontos, hogy azok a társadalmi szervezetek, amelyek igen jelentős szerepet játszanak bizonyos gyermekvédelmi területeken, attól függetlenül élvezhessenek megfelelő anyagi támogatást, hogy az éppen hatalmon lévő kormány vagy politika melyik oldalán helyezkednek el.

A nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás, illetve ennek figyelemmel kísérése is kívánnivalót hagy maga után. Itt hivatkoznék a külföldre történő örökbeadásra vonatkozó hágai egyezményre, amit még mindig nem ratifikált Magyarország, illetve a gyermekjogi egyezmény két kiegészítő jegyzőkönyvére, amelyet szintén nem sikerült még ratifikálni.

Arra a kérdésre válaszolva, hogy vajon több joga van-e a gyerekeknek, válaszom az, hogy több látható joga van, több számon kérhető joga van, és jó lenne, hogyha ezzel – különösen mi, civil szervezeti képviselők – élnénk és hagynának minket ezzel élni.

Meggyőződésem, hogy a gyermekek érdekei a politika felett állnak, és ennek szellemében kellene tevékenykednünk.